

Ébert Tibor

HANGGÁ SŰRŰSÖDÖTT KIÁLTÁS

(Bartók)

Második rész*

(Hirtelen fény a bírósági tárgyalásra)

I. KALAIPOS (*ingerülten*) Ismertesse a vádpontokat!

II. KALAIPOS: A felperes a keresetben benyújtott alábbi vádpontok alapján kéri a bírósági tárgyalás lebonyolítását, kéri követeléseinek megítélését. (*Gyorsan, hadarva szinte, nagyon gépiesen, szárazon*) A vádlott furcsa modernsége, zenéjének érthetlensége, elrugaskodása a valóságtól, pontosabban egy valódi valóságtól, talajtalanlansága, alkotásainak a társadalomtól elidegenedett volta, tagadása a hagyományos kontinuitásnak, tehát forradalmisága, patológus morbid képződményei, destruktív lehetősége... Vonzódása a népdalokhoz, idegen népdalokhoz... Ez a vádiratpont külön részletesebb vizsgálatot igényel, mert kérdéskomplexuma sokkal áttételesebb, bonyolultabb, politikai vonatkozásában nagyjelentőségű... nem kétséges a vádpontok sorrendisége felcserélhető, mindazonáltal alá- és mellérendeltségük nyilvánvaló. Breve: egyik a másikkal szorosan összefügg... Nem húzható határvonal közöttük. Egyetlen ember, egyetlen agy szüleményei, torzszülöttei.

(*Zajongás, mozgolódás*)

I. KALAIPOS: Csöndet. A bíróság és az arra illetékesek hivottak eldönteni a kérdést!

II. KALAIPOS: A vádlott tevékenysége művészi, pedagógiai, tudományos, sorolhatnám a tevékenység szerteágazó különféle jellegét. Mennyire valóban művészi tudományos, mennyire felel meg valóban kultúrpolitikánknak, mennyire kötelességünk valóban beavatkozni, így vagy úgy, különféle lehetséges és jogi eszközökkel, mennyire terjedhet ki jogunk és kötelességünk vagy inkább mi a jogunk, ez a kérdés, a feladatunk ezt eldönteni. Ismétlem, a döntés etikai, esztétikai, szociológiai, politikai jellegű, mindezeket egybevetve komplex, általános, egyetemes vonatkozású... Indítványozom - mint az ilyen perekkel megszokott eljárás - a törvényszéki orvosszakértő, illetőleg hivatalos pszichológus-pszicháter véleményének meghallgatását.

BARTÓK: Tiltakozom!

I. KALAIPOS: Megmondtam! Kiüfittetem a termet! Be fogjuk bizonyítani, hogy ez a per a jog és a törvény alapján folyt le.

II. KALAIPOS: Megismétlem indítványomat az orvosszakértők bevonását illetően. A lelki zavarokat bizonyos dolgokra vagy dologra vezethetjük vissza. Esetleg gyermekkori traumára...

BARTÓK: Nem ért semmiféle trauma.

II. KALAIPOS: Azt ön nem tudhatja. Lehetséges, hogy nem is tud róla. A gyenge fizikum - és erre vonatkozólag számos dokumentum áll rendelkezésre - igen, a gyenge fizikum is előidézője lehel egyfajla különösebb, a normálistól elszakított, gyenge pszichés állapotnak. Nem volt ön gyermekkorában vagy ifjúkorában beteg?

ÉDESANYA: (*kétségbeesve*) Mi történt? Az Istenért, mi történt? (*Beszalad GAÁL MÓZESSEL.*)

GAÁL MÓZES: Kérem... Béla rosszul lelt az iskolában.

ÉDESANYA: Fiam, oly sápadt vagy, mint a pergamen.

BARTÓK: Majd meggyógyulok, mama.

GAÁL MÓZES: Már látta orvos, kérem, az iskolaorvos, Csáder úr.

ÉDESANYA: De mi történt? Már reggel is olyan vértelen volt az arca. Elza, gyorsan vedd meg az ágyat.

BARTÓK: Ne aggódj, rendbe jön minden.

(*Közben ágyhoz viszik BARTÓK-ot. Bejönnek a fiúk: NARRÁTOR, I. FIÚ és II. FIÚ. A bírósági rész a szereplőkkel a homályban.*)

GAÁL MÓZES: Csak óvatosan, óvatosan, kérem.

(*A fiúk segítenek levetkőztetni BARTÓKot, ÉDESANYA hálóingei húz rá*)

Megfázhatott. Ilyenkor itt az ideje. A szervezete még nem elég ellenálló talán... valami grippe. Kevéske vért is köpött.

ÉDESANYA: (*kétségbeesve*) Vért köpött.

BARTÓK: Hamarosán kutya bajom.

GAÁL MÓZES: Lehetőleg ne mozogjon sokat, és ne beszéljen, kérem.

ÉDESANYA: Ilyen nagy baj. (*Elzához*) Add ide a lázmérőt. S főzz egy teát!

GAÁL MÓZES: Legjobb, ha mi most elmegyünk. Ne fáraszzuk. Bartók, vigyázzon magára! Maga fegyelmezett ember, kérem. Meg fog gyógyulni.

ÉDESANYA: Köszönöm, tanár úr, köszönöm, Péter, Laci, János.

GAÁL MÓZES: Kérem...

BARTÓK: Aztán hozzátok el a leckéket.

NARRÁTOR: Meglátogatunk.

I. FIÚ: Jövünk.

II. FIÚ: Viszlát, zeneszerző úr! Húsvéthétfőn együtt locsolunk. (*Kimennek*)

ÉDESANYA: (*a lázmérőt BARTÓK hónaljába teszi. Elzához*) Szaladj el Mártonka doktorért.

BARTÓK: Nemsokára ismét a dombokat járom.

ÉDESANYA: Pihenj. (*Fia csuklójára leszi kezét*)

BARTÓK: Szeretnék nemsokára lepkéket gyűjteni és növényeket a herbáriumomba.

ÉDESANYA: (*kiveszi a lázmérőt*) 39.5 (*Kimegy, BARTÓK elaludhat. Az édesanya egy porcelánlavórral tér vissza, karján fehér vászondarabok. Leteszi a lavórt, ujját a lavórba dugja, próbálgatja a víz hőmérsékletét. Borogatásokat csinál. Fia csuklójára, bokájára teszi. Leül BARTÓK mellé, nézi*)

Ilyen sápadtnak még sohse láttam. Megnyúlt az arca. Megint az a hörghurut? Megfázott. Túlerőlteti magát. Tanulás, felkészülés az érettségire, gyakorlás, tanítás... A Béla oly lelkiismeretes. Nemcsak nagy művész a fiam, de jó gyerek is. Hogy ver a pulzusa.

(*Belép MÁRTONKA doktor*)

MÁRTONKA: Csókolom a kezét, tanítóné.

ÉDESANYA: Vért köpött, vért.

MÁRTONKA: Majd rendbe hozzuk megint. Hemoptoe...

ÉDESANYA: Ilyen még sohse fordult elő.

MÁRTONKA: Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni. Megvizsgáljuk a beteget.

ÉDESANYA: 39 volt a laza. Így hozták haza az iskolából.

BARTÓK: (mosolyogva) Doktor úr.

MÁRTONKA: Így megijeszteni édesanyát... egy kissé üljön fel.

ÉDESANYA: (*Segít BARTÓKnak*) Lassan, óvatosan, kapaszkodj!

*A szereplők névsora 1998/5. számunkban olvasható

MÁRTONKA: *(Kopogtat, BARTÓK mellére helyezi fülét, hallgatózik. BARTÓK hátára helyezi fülét... Hallgatózik. Majd tréfálkozva.)* Borostás az arcom, ma nem volt időm megborotválkozni. Kissé szúr. Mint az egres. Bár nincs is szezonja.

BARTÓK: *(nevet, köhög egyet)*

MÁRTONKA: Jó-jó. Nem lesz olyan rettenetes. Lélegezzen. Még... még... Érdes... szörtyög... *(Megnézi BARTÓK pulzusát. Megveregeti a kézfejét.)* Meg fog gyógyulni... *(Feláll)* Bronchitis chatargalis. Néhány napig ne mozogjon. *(BARTÓKhoz)* Most tacet egy ideig, művész úr. Semmi fizikai megerőltetés, egyáltalán semmi zongorázás. Jó ideig. Majd meglátjuk. Tizennyolc éves, ugye?

ÉDESANYA: Tizennyolc. Veszélyes kor, a legveszélyesebb.

MÁRTONKA: A leginklinálóbb. Gyenge a tüdeje, bizony most szó sem lehet zongorázásról. *(Receptet ír)* És priznicet, priznicet... nem hideget, langyos állottvizet. Amíg le nem megy a láza. *(BARTÓKHOZ)* Magának most csak egy kötelese van: pihenni. *(ÉDESANYÁHOZ)* aztán majd elküldhetők a szanatóriumba, hogy felerősödjék. Van itt egy: a Friedliche Hütte. Értenek a kúrához... Nem egy ilyen pácienset tökéletesen rendbe hozták.

(MÁRTONKA el, ÉDESANYA is kimegy. BARTÓK egyedül marad. Elsötétül a színpad: BARTÓK lázálma)

BARTÓK: Jégtábla... jégtábla... jégtáblák... Vizen... Folyón... Nagy vizen... Tengeren... Úsznak... Úsznak felém... A messziségből... A végtelenből. Egyre közelebb úsznak felém. . Úsznak... elúsznak mellettem... körülöttem... körülöskörül... visszafelé úsznak... körülúsznak... Jégtáblahegyek... Jéghegy, fehér, hideg jéghegy... jéghegyek... Nagy, fehér, hideg ágy... asztalok... szekrény...szekrények, székek, székek felfordítva... és egy nagy, fehér hideg zongora... Zongora... Fehér sötétség... Fehér sötétség... Fal, falak... S fehér ajtók nyitódnak... fehér ajtók csukódnak... Egy, kettő... három... öt... száz... *(Bejön ÉDESANYA, borogatást csinál)*

Mama, te jössz a fehér ajtókon át... Mama...Jössz fehér légmezőkön... *(ÉDESANYA borogatást vállal, kimegy)* Fehér... kések... tük....

(A háttérben megjelenik a TÜNDÉR)

BARTÓK: Jössz fehér hideg légmezőkön... Messziről jöttél...

(A TÜNDÉR az ágyhoz megy... Mintha betakarná BARTÓKot)

BARTÓK: Ül le a zongorához.

(Zene)

Neked írtam ezt a darabot.

(Zene)

BARTÓK: Azt akartam, hogy neked játszhassem el. Te hallgasd meg először.

(Zene)

(A TÜNDÉR áll BARTÓK ágyánál, mosolyog. Bejön ÉDESANYA. Borogatást vált. Kimegy. Kivilágosodik a bírósági rész.)

II. KALAIPOS: Az orvosirodalom számtalan okról tud. Hajlam... Talán az. Nos, tisztázni kellene, milyen, mennyi felelősség terheli a vádlottat valóban. Állásfoglalása, kinyilatkoztatásai, ténykedése, munkája emberi fogalmak szerint normálisnak tekinthetők-e?

I. KALAIPOS: Indítványát egyelőre, de csak egyelőre nem tartom szükségesnek.

II. KALAIPOS: *(Meghajol)*

I. KALAIPOS: Felfüggesztem ezt a kérdést. Alperes! Kíván hozzászólni?

BARTÓK: *(halkan, monotonon, szárazon)* „Kell, hogy minden ember midőn férfivá fejlődött, megállapítsa, minő ideális cél érdekében akar küzdeni, hogy eszerint alakítsa

egész munkálkodását. Minden cselekedetének mindenműségét.”

I. KALAIPOS: Ez blabla.

BARTÓK: „Én részemről egész életemben minden téren mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát. Eddig is tanújelét adtam e szándékomnak.”

I. KALAIPOS: Tanújelét adta.

BARTÓK: „Kevésbé jelentős és fontosabb cselekedeteimmel, melynek csekély erőmből kitellettek.”

(Taps)

I. KALAIPOS: Kitellettek.

II. KALAIPOS: Naná, hogy nem. Kitellettek, kitellettek...

I. KALAIPOS: Ön összehord itt mindenféle gondolatot, férfiúi fejlődést és ideális célt. Nos, nem kétséges, férfiúvá fejlődött, persze-persze az ideális cél a magyar gondolataiban és elképzeléseiben pubertáskori sturm und drang szellemi protuberancia.

II. KALAIPOS: Protuberancia. Úgy van.

I. KALAIPOS: Honnan tudja, hogy az ideális cél, amit maga ideálisnak minősít, valóban ideális és cél? Valóban, lehet önnek ideális és cél, azt meghiszem. De vajon a köznek is az? Mindenkinek, nekünk, a történelmi osztályoknak, a polgárságnak, a népnek, nemzetünknek? Nagy elhivatottság, valóságos messianizmus ezt így kimondani, állítani. Az lehet, elhiszem, hogy cselekedeteit ön által ideálisnak kikiáltott cél érdekében akarja kifejezni... Errare humánus est.

II. KALAIPOS: Vagyis tévedni emberi dolog!

I. KALAIPOS: Nem mindenki zseni, akit nem értenek. Korunk terhes az újításoktól, tele van görcsös keresőkkel, formabontó, formát adó, alkotó zsonglőrökkel, kóklerekkel, akikben nem érezni korunk valódi szavát, a megszokott és elfogadott, legitimizált és megtalált harmóniát, a mindenáron való újítás konvencióvá torzul, elvész a tartalom, a lényeg. Az idegenségek, az átplántált furcsaságok előtt való hajbókolás, divatszerű rajongása százados nemzeti tradíciót semmisítenek meg, egy ezeréves ország gondolatiságának maszszív erkölcsi rendjét akarják megcsúfolni és kipellengérezni: bevált törvények meglazulását szétesését jelenti ez a zsenilitás mákonya.

II. KALAIPOS: Mákonya. Áfiuma.

I. KALAIPOS: Egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon, mindenáron állította a vádlott többszörös imperatívusként: egy célt fog szolgálni. És most jön a legmeglepőbb valami: a magyar nemzet és a magyar haza javát. Nem gondolkodott-e még el azon...

II. KALAIPOS: Hogy szüksége van-e magára, a maga céljaira, munkásságára.

I. KALAIPOS: Ne vágj a szavamba! Ideáljaira a népnek, a hazának?

BARTÓK: *(halkan)* „Dolgozni, tanulni, dolgozni és hallgatóni nyitott füllel, szívvvel, aggyal, és teljes lélekkel... Így elérhetnénk valamit. Kiléphetnénk évszázados elzárkózottságunkból, elmaradottságunkból, valódi magyarrá válhatnánk...”

II. KALAIPOS: Miket mond!

I. KALAIPOS: Micsoda képtelenségeket!

BARTÓK: És általánossá, egyetemessé, egyetemes érvényűvé, erejűvé, azzá, világképtelletté válhatnánk az emberiség nagy céljaiban.

I. KALAIPOS: Világképlet, általános, egyetemes...

II. KALAIPOS: Mindent összezagyvál, összekuszál!

BARTÓK: Ha a magyar népzene más népek zenéjével hasonlítjuk össze, meglepően kedvező ítéletet hozhatunk.

II. KALAIPOS: Még szép!

I. KALAPOS: A magyar nóták a legszebbek!

II. KALAPOS: A legeslegszebbek! Még szép!

BARTÓK: Amennyire én ismerem idegen népek zenéjét, a mienk nem áll alattuk kifejező erő, változatosság dolgában.

II. KALAPOS: Micsoda üres frázisok!

I. KALAPOS: Majdnem degradáció ez az összehasonlítás!

BARTÓK: „Ha egy paraszt, aki olyan melódiát komponál, mint amiket gyermekkorában parasztsorból kiállva tanult volna, biztos, hogy kiváló nagybecsű dolgokat alkothatna. Sajnos, ritka az olyan paraszt, aki tudományos pályára adná fejét, adhatná a fejét.”

II. KALAPOS: Még az kellene: parasztinvázió...

BARTÓK: Intelligenciánk majdnem kizárólag idegen eredetű.

I. KALAPOS: Visszautasítom!

II. KALAPOS: Micsoda?

BARTÓK: Magasabb értelemben vett művészet? Úri osztályunkban nincsen erre képesség, s ha kivételek akadnak is ezekben a nemzeti művészet iránti szemernyi fogékonysága sincs. Haszontalan és tompa és indolens.

I. KALAPOS: Figyelmeztetem!

BARTÓK: Csak akkor keletkezhet igazán magyar zene, ha lesz valódi értő magyar úri osztály.

II. KALAPOS: Persze magából, ugye?

I. KALAPOS: Megvonom a szót magától! Mit akar valószínűleg azokkal a népdalokkal, parasztdalokkal?

II. KALAPOS: Sárszagú nótákkal?

I. KALAPOS: Nincs magának invenciója?

BARTÓK: „Invenció? A nép invenciója a leggazdagabb! Felismertem, igen, felismertem, hogy a tévesen népdaloknak ismert dallamok a valóságban triviális népies műdalok.”

I. KALAPOS: Triviális, amiket egy ország énekel, amiket apáink énekeltek?

II. KALAPOS: A magyar nóták.

BARTÓK: Ne vegyék sértésnek, ezt a műzenét...

I. KALAPOS: Mi az, hogy műzene? Zene!

II. KALAPOS: Fülbemászó muzsika! Cigányzene!

BARTÓK: Ezt a műzenét az úri osztályból származó dilettánsok szerezték, közhelyeket tartalmaznak.

II. KALAPOS: Méghogy közhelyek!

BARTÓK: Igen, azt hitték magyarokká válnak legott, hazafiakká, ha leülnek egy kávéházban cigányt hallgatni, s így sírnak, dalolnak, vígadnak... Sírva vígadnak.

I. KALAPOS: Miért is ne?! Gúnyolódik?

BARTÓK: Nem, nem gúnyolódok. Hozzáfogtam az ismeretlen magyar paraszttzene felkutatásához. Mintegy 31 évvel ezelőtt néhány egészen fiatal zenésznek - köztük Kodály Zoltánnak - és magamnak figyelme a magyar paraszttosztály fele fordult.

I. KALAPOS: No az a Kodály is olyan, mint maga.

II. KALAPOS: Félnótás Kotkodály. Nagy hodályban kapirgál. (Nevet)

BARTÓK: „Valami vágyódás az ismeretlen után, valami határozatlan megérzése annak, hogy igazi népzene, csak a parasztközlet között lehetünk fel, vezetett bennünket első tapogatózásainkban. A városokban az ún. művelt körökben nem is sejtették, hogy egyáltalán létezik ilyen zene. Tán csak valami vágyódás volt az egész. Valami vágy az ismeretlen után, valami megérzés, intuíció, hogy létezik egy tisztább forrás, egy romlatlan valami.”

(I. KALAPOS unalmában malmozni kezd az ujjával, II. KALAPOS mást csinál, esetleg a körmét piszkálja. Mindketten ásitának...)

BARTÓK: „Olyan falvakat kellett felkeresnem, amelyek a lehető legtávolabb estek a civilizáció központjaitól. Erdélyben, a Felvidéken, másutt öregasszonyokhoz, öregemberekhez kellett fordulni. Ok szégyellték, hogy idegen urak előtt énekeljenek, féltek attól, hogy kinevetik őket. Meg kellett nyerni a parasztközlet bizalmát és barátságát. Az előbbi nehezen sikerült: annyi a régi sérelem, hogy bizalmatlanná váltak mindenkivel szemben aki nadrágos volt.”

I. KALAPOS: (hirtelen felkapja a fejét) Oszttályharcot hirdet?

II. KALAPOS: Ideológiát?

BARTÓK: Oszttályharcot, ideológiát...? Eletelem legboldogabb napjai voltak azok, melyeket falvakban parasztközlet közt töltöttem.

I. KALAPOS: No lám, maga a mezttílabasok meg nem értett messiása!

II. KALAPOS: Csakhogy csizmában és nadrágban! (Nevet)

BARTÓK: Hogy mit találtam falun, tanyákon...? Talán először is saját magamat... A hiábavalóságban az ösztönzést, aztán egy új eddig ismeretlen világot, szellemiségével, egy rég elpusztultnak vélt magyarságot... Meotisz ingoványa felett a csodálatos varázsgömböt, a napot, mely életet, meleget ad: hitet. És mindez elég volt arra, hogy a nép, a magyarság jövőjébe vetett hitem megújuljon. „Ez a régi magyar népzene és a latin szellem szabadított fel egyoldalú tájékozódásaimból. Esméltem, kibontakozott a lehetőség számomra, a művészetben látni, gondolkodni kényszerültem.”

II. KALAPOS: Hát látott, gondolkozott!

I. KALAPOS: Mennyi mellébeszélés, köntörfalazás...

BARTÓK: Az is Európa, melyet eddig eltakartak előlem.

I. KALAPOS: Csak arról beszéljen, ami idevaló, ami a tárgyhoz tartozik.

II. KALAPOS: És nem politika szócsöve.

BARTÓK: Szócsöve vagyok. Idevaló maga a tárgy: Magyarország, a magyarság. Találnának a dalok, „sárszagú nóták” népünk lelkének, ezek az őseredeti megnyilatkozásában feleannyi szeretetet, mint amennyit megérdemelnek. A magyar nem elég művelt és naiv, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek szívéhez. Magyar népdal a termekben, hogy egy sorba kerüljön a világirodalom remekműveivel, magyar, szó, muzsika...

(Hirtelen: távolról tompa dübörgés, tam-tamok, dobok, nemet induló, morajlás. A szttinpad elhomályosodik: a tárgyaló termi bírósági kép a két Keménykalapossal, a félkörben álló szereplőkkel. BARTÓK lassan megindul az úton.)

BARTÓK: Esmélnem kell. Esmélni! Esmélésem világgossága... Utak türelmetlensége, kopottsága bennünk... Lépéseink, lttketéseink végpontja, megszabott, kitűzött vége, megvalósulás, elért szándék... vágy, az eredmény, az, amiért vagyok: cél... Mi a cél, hol a cél...? Cél... célok kiinduló pontja. Cél, mely előrelelndít, elindít... Cél... nem létező nyugalom...

(Távolról dübörgés, morajlás... tam-tamok... német induló. Hátul megjelenik a két PARASZTASSZONY. BARTÓK szembeállkozna velük, megáll. A két PARASZTASSZONY is megáll. Így állnak mozdulatlanul. Tompa dübörgés, induló, dobok...)

II. PARASZTASSZONY: (Átad BARTÓKnak egy levelet) Örömmel, szerencsével aggya az Isten, hogy használja.

BARTÓK: Örömmel, szerencsével aggya az Isten, hogy használja (Felnéz) Soká jöttek?

I. PARASZTASSZONY: Soká jöttünk.

II. PARASZTASSZONY: De messze van ide Gyugyi Péntek.

I. PARASZTASSZONY: Kérdezi különben, mikor tetszik is-

mét kijönni, de ha jön, azt ajánlja, tesszen kocsival jönni, fiákerrel, jobb úgy átkocsikázni Hunyadról Körösfőre.

II. PARASZTASSZONY: Úgy van, igaza van.

I. PARASZTASSZONY: Az úgy kényelmesebb.

II. PARASZTASSZONY: De sok dalt kicsalt belőlünk. Vót dalolás, ajajaj, dalolt mindenki. *(Dalolni kezd)* Ha kimegyek a nagyerdő tetőre...

(I. PARASZTASSZONY vele dalol. Egy ideig dalolnak, majd a dalolás átmeny csöngetésbe. A két asszony eltűnik.)

I. KALAPOS hangja: megkezdhetnék a tanúk kihallgatását.

II. KALAPOS hangja: Természetesen, ahogy méltóztatok Tanúk!

(Kivilágosodik a színpadnak, az a része, ahol a KALAPOSok ülnek, ülnek. Megjelennek a tanúk: mindegyiken keménykalap. Félkört képezve megállnak. Amelyik beszél majd, kilép az asztal elé.)

I. KALAPOS: *(felemeli kezét)* A szintiszta egyetlen igazságot!

TANÚK: *(felemelve kezüket)* A szintiszta egyetlen igazságot!

II. KALAPOS: Igazságot, igazságot!

TANÚ 1 : *(kilépve a sorból)* Az alperes évekkal ezelőtt magyar ruhában és harmónikás csizmában tüntetett magyarsága mellett, a mi szempontunkból teljesen időszerűtlen, kultúrkérdéseket tárgyal. Cikkei, állításai olyan adatokat tartalmaznak, amelyek fölött aligha lehet napirendre térnünk.

II. KALAPOS: Aligha.

I. KALAPOS: Si tacu isses... A tanúké a szó.

TANÚ 1 : Vajon mi történt vele? Va(on mi történí vele, akit ennyire érdekelnek az idegen dalok? Ehhez nem szükséges különösebb kommentár. Tanúskodom az alperes ellen. Tanúskodom a haza érdekében! Kívánatos volna, ha a kultuszminiszter alkalmat adna a „zeneszerzőnek, tudósnak, zongoraművésznek”, hogy nemzeti hovatartozása felől világosabban nyilatkozzék. *(Visszalép a sorba)*

TANÚ 2: *(Kilép a sorból, beszélni kezd, de ezt nem hallani BARTÓK a közönség felé beszél - vagy hangja magnóról)*

BARTÓK: „Nincs ugyan sok reményem arra, hogy érveikkel elérek valamit, amikor támadóim teljesen tájékozatlanok munkásságom felől, nem képesek megérteni, támadóim nem tudományos vitát, hanem személyeskedést akarnak felidézni. Elfoglaltak velem szemben.”

TANÚ 2: Sok mindent, ami magyar, nem hirdet magyarnak!

BARTÓK: Valótlanság a támadás és nyilvánvaló a tendenciája. A művészetben nem mindig az az aktuális, ami a politikában.

(Visszhangozva.) A művészetben nem mindig az az aktuális, ami a politikában!

TANÚ 2: *(hadarva)* Mindegy a csűrés csavarás... okoskodás. Álokoskodás. Akárhogy van is, de ami rendes, nyugalmas korban talán egyszerűen tudományos kutatás és érdeklődés eredményének tekinthető, rendkívüli időkben hazafiatlan kútmérgezésnek bélyegezhető! Ezt tanúsihatom az alperes ellen.

BARTÓK: Kell nekik a magyar népzene? Kell nekik a magyar nép?

TANÚ 3: Miért nem a magyar dal érdekli? Persze, másfajta népzene ez, mint amit gyűjtöget. A magyar kormány adott és ad e nemes célra anyagi támogatást, ami hazafias érdek, ami magyar szükséglet, ami múlt, jövő... nem pedig arra, hogy magyar pénzen idegen népek dalaiból gyűjtögesen, tanulmányokat végezzen.

BARTÓK: „Ki a hazafiatlan? Az-e aki a magyar népzene megismerése körül több mint egy évtized óta fáradtságot nem ismer, vagy inkább az, aki ezt a munkát közönnyel, sőt ellenségeskedéssel és hamis vádaskodással fogadja? Kérdem, aki tudatlanságból, rosszakaratból vagy félrevezetési szándékkal, egy a magyarság ügyét szolgáló - cikkből a hazafiatlanság vádját meri kovácsolni, nem az a kút mérgező?”

TANÚ 3: Tanúskodom egész munkássága ellen!

BARTÓK: Micsoda koncepció!

TANÚ 4: Ír. Olyasmiről ír, ami a világon soha senkit nem érdekelt és nem fog érdekélni. Tanúskodom. Nevetséges szempontok, nevetséges érdekek! Százszorosan időszerűtlen és felesleges. Persze, hogy tanúskodom.

TANÚ 5: Most, amikor minden csepp erőnkkel integritásunk fönntartásáért kell küzdenünk, nem tartom megengedhetőnek, azt, hogy más népek kultúrájának bárminő ismeretetésével foglalkozunk. Az alperes eljárása több, mint elővigyázatlan! Nem csodálkozom, hogy igen széles körökben igenis a hazafiatlanság látszatát kelti. Megállapításai igen vitathatók, gyenge érveken nyugszanak... De akármi-lyen tudományos felfedezést is alá kel! rendelni politikai, kultúrpolitikai szempontoknak. Ezt a kérdési tehát nem a tudomány, művészet szempontjából kell és szabad megbírálni, hiszen magasabb szempontok állnak fölötte. Ezek az érdekek igenis mindennél előbbrevalók, mint a tudománynak és művészeteknek egy különben sem nagy jelentőségű részletkérdése, mellékszempontja. Dictum, tanúsítom, tanúskodom, tanúskodom tehát.

BARTÓK: Rám zúdul a koncepció. A társadalom elszigetel. Nem tartozhatom közéjük, mint belpoklos... De ez a ki-rekesztés nem csak fájdalom, hanem lehetőség arra, hogy méltóságát, értékrendjét megőrizze. És a szinte számkivettségbe rejtőzött, a magányba menekült életerő - Ember - szembeállhasson az embertelenséggel.

(Beláncol - belép - az UTCALÁNY. Zene: a Csodálatos mandarin hívogató muzsikája)

UTCALÁNY: Embertelenség, magány? Miket beszélsz?

BARTÓK: Te is olyan vagy mint a Királykisasszony vagy Judit.

UTCALÁNY: Utcalány vagyok, prostituált. Stricikkel, stricivel.

BARTÓK: A társadalom által meggyalázott érzelem.

UTCALÁNY: Társadalom. Umbulda! Nem értek az ilyesmihez. Érzelem...? Ugyan dehogy! Csak úgy...

BARTÓK: Megtestesült erkölcstelenség... rablás, pénz, maffia.

UTCALÁNY: Dajer, muhar... Kocsonya... Gyere, le különös lény, mandarin. Még sose láttalak.

BARTÓK: A felébredt lélek talán megérti és megválthatja a másik lelket a szenvedéstől.

UTCALÁNY: Nem lelkizünk. Nősténységem kínálom.

BARTÓK: Elfogadlak. De meg kel! váltanod.

UTCALÁNY: Megváltani? Phá! Nem vagy sem Szűz Mária, sem Jézus Krisztus itt a placcon. A pénzed érdekel: olyan palí vagy, mint egy a sok közül.

BARTÓK: Emberséged emberségem része lesz, egyenrangú társa.

UTCALÁNY: Na ne vacakolj! Jössz, vagy nem?

BARTÓK: Mert rejtélyt hordozol: nem a Nőt, hanem az Érzelmet.

UTCALÁNY: Még hogy érzelmet! Érzelmem a vaginám, meg a szám, meg hónaljmag meg az ágyékom... Meg előlről meg hátulról meg fekve meg ülve meg állva... Ahogy akard: taxája szerint.

BARTÓK: Természetes vágyam: a gazembereken felül-emelkedni.

UTCALÁNY: Minek az? Ha lefejelnek. Gazember vagy bankár vagy vállalkozó vagy államtitkár vagy kisiparos vagy zöldsegerkereskedő vagy... Mind egyforma.

BARTÓK: Felülemelkedni azokon, akik meggyaláznak.

UTCALÁNY: Nekem még ma több rundom is van.

BARTÓK: És beszennyezik a szerelmet.

UTCALÁNY: Javíthatatlan vagy. Szerelmet? Muhar! Dajer, körömlakk.. Szerelmet? Itt közönsz és kész. Mindenki azt csinálja. A figuráról beszélhetünk...

BARTÓK: Senki sem sülyedhet olyan mélyre, hogy valami ne adhatná vissza öntudatát.

UTCALÁNY: Nekem úgy jó, ahogy hogy van. Gondolod, hogy züllöttségemből - ha akarnám is visszakaphatnám „öntudatom”? Az „öntudatom”: kurva vagy, kurva, ringyó, akít naponta többször megdugnak.

BARTÓK: Tudom.

UTCALÁNY: Akkor ne prédikálj!

BARTÓK: Azért jöttem ide, hogy jelképesen győztes lehessenek. Nem a férfiasság diadala ez, hanem az élet lázadásáé a halálon. Megmutatni a mandarin példáját, az Ember diadalmaskodásának mementóját, korunk elállatiasodott, könyörtelen világának.

UTCALÁNY: Akkor menj a francba a dumáddal. Tulajdonképpen undorodom tőled!

BARTÓK: Ez az emlékezés a lázadás nagyszerűsége és merészsége. Tisztulás. Te is megtisztulsz általam és magad által.

UTCALÁNY: Tisztul a hóhér. Meg fogsz döglenni, ha nem jössz.

BARTÓK: Én vagyok a mandarin: a társadalmon kívüli erő, irrealitás, szimbólum, aki túlnő az apacsok, gyilkosok világán.

UTCALÁNY: Unlak, félnótás.

BARTÓK: Társam leszel... Meg kell halnom... Foszforszékáló, folyton csavarodó testem majd kapaszkodik: feléd, rád, körülöttem...: örök mozgóként. *(A zene átvált a Csodálatos mandarin Hajsza muzsikájára)*

I. KALAPOS *{zsebórájára néz}* Vannak még tanúk? Elhúzódik ez a tárgyaltás! *(Bartók követi az utcalányt. A tanúk, hogy kilépnek, lassan megindulnak Bartók felé. A két KE-MÉNYKALAPOS feláll, rámutatnak BARTÓKra, mint ítélethirdető)*

TANÚ 1 : *{hadarva}* Sokféle-fajta vád, a vádak nem egyforma súlyosak és hosszúak, de mind vád. Vádolok, vádolunk *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 2: *{hadarva}* A mi zseniális alperesünket forrongó tálentuma rávitte az ultramodernség útjára. Vádolok, vádolunk. *{Megindul BARTÓK felé}*

TANÚ 3: *{hadarva}* Öntudatlan rabja, vagy tudatos, fanatikus apostola lett egy új zenei evangéliumnak, melynek eddig csak hirdetői vannak, de hívei nincsenek! Vádolok, vádolunk! *[Megindul BARTÓK felé]*

TANÚ 4: Annyira nincsenek, hogy kipisszegik. A visszhang kegyetlenül hideg, tartózkodó. Vádolok, vádolunk. *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 5: *{hadarva}* A vádlott betegesen hisz a zenei fanomokban, alvajáró! Vádolok, vádolunk. *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 1 : Idegen szellem rabja lett. Egyéniségét kiölte a félszívódott idegen hatás!

TANÚ 2: Így hajlott el a nyílegyenesnek induló pálya, melynek legutolsó görbületén utolsó művei kópiák, utánzások, agyrémek. *(A Hajsza zenéje telerősödik)*

TANÚ 3: Kaotikus hangkeverék, melynek felületén nem úszkál egyetlen gondolat sem!

TANÚ 4: Színkombinációk, kérdőjelek, kérdő|e|lek, csupa kérdőjel!

TANÚ 5: Miért, micsoda, hogyan? Miért, miért, miért?

TANÚ 1 : Csupa lármás ricsaj, semmi invenció, semmi saját. *(Visszhangszerűen)* Semmi invenció, semmi saját.

TANÚ 2: Zagyvaság, zagyvaság...!

TANÚ 3: Nulla, zéró, nulla, zéró, nulla, nullórum...!

TANÚ 4: Semmi, semmi...!

TANÚ 5: Felesleges, felesleges...!

(Körülveszik BARTÓKot, megállnak. Zene, vadul a Hajsza... Az UTCALÁNY körön kívül, valahol a színen...)

TANÚ 1 : Azt is mondhatnánk, Szahara forró homokja, homok, homoktenger, oázisok híján rettenetes tikkadtság, szomjúhozás... Talán a csönd, igen a csönd volna a megoldás, megnyugvás, feloldódás! Tacet! *(Ráugranak BARTÓKRA, zene nagyon hangosan)*

BARTÓK: *(felordít, hirtelen csend, zene elhallgat)* Megsüketülök! Megsüketülök! Ennyi harmónia, díszharmónia, karkofónia hallatán. *(Elsötétül a színpad, csak BARTÓK ül a színen)*

Süket vagyok *(fülét fogja, maga elé suttog)*. Süket. A süketség bepólyál... A süketségbe süppedtem... s ez jó... talán nagyon jó... Így a földhöz közel kérdezem, megkérdem: menjek, ne menjek, mennem kell, nem szabad elmenni, elmenni, maradni maradni, olyan ez, lenni vagy nem lenni, imperatívuszok, infinitívuszok, menjek, ne menjek, mennem kell, nem szabad elmenni, elmenni, el—el—el, maradni, maradni, imperatívuszok, infinitívuszok kergetnek, üznek, tiltanak, tiltanak, nem szabad, maradni, maradni, maradni, menni csak, elmenni, elmenni, elmenni... menjek, ne menjek, mennem kell, maradni, maradni, elmenni, elmenni nem szabad, nem szabad, nemnemnem nemnemnem, lenni vagy nem lenni, felejtetni a maradást, felejtetni az elmenést, felejtetni hogy el, felejtetni, nem felejtetni mindent, szavakat, hangokat, országot, országot meg hazát, csak a haza van az otthon, csak az otthon nincs, csak a haza nincs... nincs nincs nincs van van van nincsvan, vannincs, nincsnincsnincs vanvanvan felejtetni menjek, felejtetni maradjak, felejtetni bizonyosság felejtetni képtelenség, felejtetni felejtetni, felejtetni magamat, felejtetni magányosságom... *(Feláll)* „Engem, mint zeneszerzőt kivégeztek. Vagy nekik van igazuk, s akkor én tehetségtelen kontár vagyok, vagy nekem, s akkor ők hülyék. *(Zene: I. Zongoraverseny vagy más)*

Mindkét esetben köztem és köztük, zenéről szó sem lehet... Egészen természetes dolog, hogy engem a hivatalos világ kivégez. Vagyok nemzetietlen, kozmopolita, túlságosan paraszti, túlságosan idegen, túlságosan érthetetlen, túlságosan modern, túlságosan román, szlovák, arab, zsidó, túlságosan internacionális, túlságosan micsoda... Túlságosan magyar... magyar... Túlságosan valami... Micsoda? Kicsoda? Belenyugodjak tehát, hogy ezentúl csak az íróasztalom számára írok... belenyugodjak? Bele lehet ebbe nyugodni? Bele kell? Fáradt vagyok... Fáradt lettem... Sok-sok év hiábavalósága... Mit kell tennem...? Azt mondják, hogy a szeretel, a dolgokhoz való kötődésem azért van, hogy jobban kibírjuk a borzalmakat. Nem érdekel az elismerés, se a rang, se a siker... Értelmetlen külsőségek. Nyilvános szerepléssel egy térre szorítokozom: a népdalkutatás érdekében semmiféle fáradságot nem sajnálok. Igen, folytatom a gyűjtést. Itt erre van szükség: ilyen ragaszkodáshoz, hűséghez... Népdalt gyűjtők... aztán gyakorlatokat, darabokat javítgatok, revideálok növendékek számára, valamiből csak élni kell. *(Nevet)* Valahogy megélni... ez az ország talán olyan, mint a Jóisten,

nem hagyja éhen vészni égi madarait. *(Nevet)* Hát igen. Talán valahogy csak repülhetnek... szabadon... gúzsba kötve... földhöz kötve... mint valami pórázon... És zenét szerzek magánemberként, családi használatra, magamnak... *(Keserűen felnevet)* Ott a nagykapu: a méltóságos úr, Mihalovics meg a minisztérium, ezen a kapun és nehezen mehetek be. *(Nevet)* S ha bemehetek, canossázzak? Nem elég... Vannak barátaim... barátaim, társaim, Kodály, Dohnányi... Ha ők az én ügyem mellé állnak, csak káruk van belőle. Amit én akarok, amit én szeretek, amit én pártolok, a hivatalos, azt a zenei és más körök eleve gyanúsnak érzik. *(Felkiált)* „Vagy talán hagyjuk a szamarakat szamaraknak lenni és menjünk minden komolyabb szellemi produkcióval külföldre...!? Fulladjanak az itteniek a jánosvitézbe, a vigőzvegybe, a csárdáskirálynőbe, a zerkovitz-dallamba...?” A kérlek-alálassan kereplőkbe? Igazságtalan vagyok? Igazságtalan vajon? *(Mosolyogva)* Egy fecsketarncs. *(Távolról tompa dübörgések, morajlás, dobok)* Tölcséres, harang alakú virágai a levelek hónaljába állnak, szereti az erdős, nyirkos helyeket. Októberben is virít. Régen volt amikor növényeket gyűjtöttem. *(Elindul lassan)* Az ember olyan sok mindent tehet... Sorsom valóban ez, az elhagyatottság, a csalódás? Bukás, felbukás, siker, bukás, siker, kudarc... Sziszifosz... A legteljesebb kudarcig... A halálig... Virág... A gyermek szerencsétlen, ha elveszik almáját, játékát. *(Keserűen felnevet.)* A magasabb fokon levő felnőttet efféle csekélységek nem bántják, de nem tartósabb a szerencsétlenség, amelyet érez, ha becsvágya nem teljesül annyira, mint szeretné. *(Megáll)* Akit már a becsvágy sem érdekel? Ha abban sem lelő örömet, bánatát...? Vajon nem akar-e még akkor is valamit... Ellentmondások, lehetetlenség, látszólagosság... a szkeptikusok azt mondják, kételkedni kell mindenben. Úgy, de akkor kételkedni kell abban is, hogy kételkedni kell. Audio dicere Dominum: Nem ismerz engem. Hatalmat adtam neked, hogy kételkedj bennem. A kételkedés még Nagyobbá lesz engem! „El fog jönni egy szebb jövő számomra... *(Felnevet)* Igen, de ha későn jön el? Megérem? Eljöhét? Igen, de hátha akkor közömbös lesz számomra a szebb jövő valamint a felserdült ifjú hidegen tekint arra a játékra, amelyre, mint gyermek annyira örült.” *(Megáll)* Mégis. *(Felnéz)* Felettem a fenyves, nincs már messze, a fenyők tülevelei megkarcolják odafenn a szeleket. *(Távolról tompa dübörgések, moraj)* De innen is messzire látni a végtelenség térfogatába süppedve... Jó így belebámulni ebbe a völgybe, utoljára, ezekre a dombokra támaszkodva. Valóban búcsúzom... *(Megjelenik a két PARASZTASSZONY. Mozdulatlanok)* Még néhány lépés, ott a kereszteződés. *(Tompá dübörgés, dobok, az induló foszlányai).* Az embernek választani kell, merre menjen. Igen, választanom muszáj... Magunkal visszük az útjelzőket... *(Dobok erőteljesen)* Ha jobbra térek, visszakanyarodom a lépcsőkhöz, a Nagybányai útra. Ha tovább megyek.. *(Hirtelen csönd)*

(Megjelenik a két FIÚ. Mindegyikük fején papírcsákó. Átmasíroznak a színen, majd eltűnnek. Megszólal a Cantata Pro fana muzsikája. Hirtelen csönd. A két ASSZONY mesélni kezd)

I. PARASZTASSZONY:

Volt egy öreg apó,
Volt néki, volt néki
Kilenc szép szál fia.
Nem nevelte őket
Semmi mesterségre,
Csak erdőket járni,
Csak vadat vadászni.

(Ismét megjelenik a két FIÚ. Most azonban fejükön acél-sisak. Átmasíroznak a színen.)

II. PARASZTASSZONY:

És addig-addig

Vadászgattak addig:

Szarvasokká váltak
ott a nagy erdőben.

(Együtt)

És az ő szarvuk

ajtón be nem térhet

(Megjelennek a FIÚK, átmasíroznak a színen. És megjelennek körös-körül a darab szereplői fáklyával.)

I. PARASZTASSZONY:

A karcsú testük

Gúnyában nem járhat

Csak járhat az lombok közt.

A lábuk nem lép

Tűzhely hamujába.

(Kórus):

Nem lép

Tűzhely hamujába.

II. PARASZTASSZONY:

Csak puha avarba

A szájuk többé

Nem iszik pohárból

Csak tiszta forrásból.

(Kórus, visszhangszerűen)

Csak tiszta forrásból.

(Megjelennek a FIÚK, átmasíroznak a színen, a többiek mozdulatlanok. Zene: dobok, kérielhetetlen ritmusa, majd a dobok egyre halkulnak... Gyermekdobütések, egy ideig össze-vissza szólnak, majd kirajzolódik a ritmus.)

BARTÓK: Hároméves koromban dobót kaptam, s ennek nagyon-nagyon örültem. Anyám zongorázott, s én ott ültem mellette, zsámolyon a dob. Ujjaimmal ütemeztem a dobon. Doboltam. De akkor még fogalmam se volt, mi a kétnegyed és mi a háromnegyed. Csak ütemeztem, úgy ösztönösen. Anyám zongorázott, én kísértem.... anyám átment egyik ütemből a másikba. Követni akartam, követtem a megfelelő ritmusban.

(Zene: zongorázás kíséret nélküli dallam, primitív melódia)

Négyéves lehettem... S egy ujjal kipötyögtettem a zongorán a dalokat. Azt mondják negyvene is tudtam betéve. Ha valaki elkezdte a dal kezdő szövegéi máris kibillentyűztem. Valahogy így kezdődött.

(BARTÓK lassan megindul kifelé. Dobok kérielhetetlen ritmusa)

BARTÓK + NARRÁTOR: 1940. október, 1940 október hava, nemsokára, néhány nap múlva elhagyom Magyarországot... 1940 október, elindulok, megyek az utamon messzire, messze Magyarországtól. Megyek az úton, utakon, a végtelenbe. Végtelenül kattogó tizenhatodik sísteregnek majd sinek hangvonalain, talpfák taktusvonalai között, megyek, robogok... És nincsenek már taktusvonalak, nincsenek, nem lesznek, csak az út, út, úttalan útam... S a vizeken, tengeren, szárazföldön egyetlen hanggá - hangommá csomósodik a kiáltás: Magyarország! El kell hagynom Magyarországot...

(Német induló szól a dobokkal. BARTÓK kimegy, a többiek mozdulatlanok, hallgatják a Szonáta és ütőhangszerekre című zenét vagy a Concerto utolsó tételét. Közben elsötétül a színpad)

VÉGE